

ТЕОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.12:17(100)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-3-1>

Цмоць Уляна Олексіївна,
старший науковий співробітник,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8423-8272>
Scopus ID: 59410804600

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВИХ І МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Стаття присвячена компаративістському аналізу правових і моральних норм з метою виявлення їхнього взаємозв'язку, відмінностей і точок перетину у різних соціокультурних контекстах. Основою дослідження є порівняльний метод, що дає змогу розкрити спільні й відмінні риси механізмів функціонування права та моралі, їхню інституціоналізацію, способи регулювання поведінки та рівень впливу на суспільну свідомість. У роботі наголошується, що, хоча моральні принципи можуть виступати джерелом правових норм, останні часто формалізуються і закріплюються у вигляді законодавчих актів, що підкріплюються примусовою силою держави. Водночас мораль залишається важливим складником регуляції поведінки, ґрунтуючись на особистих переконаннях, суспільному схваленні або осуді.

Особлива увага приділяється тому, що ефективність правового регулювання значною мірою залежить від відповідності юридичних норм домінантним моральним уявленням, які існують у конкретному суспільстві. Підкреслюється, що розрив між моральними та правовими орієнтирами може призводити до зниження легітимності правових норм, правового нігілізму та соціальних конфліктів. Разом із тим у деяких правових системах спостерігається прагнення до моральної нейтральності, що характерно, зокрема, для правових моделей, побудованих на засадах юридичного позитивізму. У статті також висвітлюються приклади з правових систем різних країн, які демонструють різний ступінь інтеграції моральних цінностей у правотворення й правозастосування.

Результати аналізу засвідчують, що гармонізація моралі та права є важливою умовою забезпечення соціальної стабільності, розвитку правової культури та формування правової держави. Стаття може бути корисною для правознавців, етиків, соціологів і фахівців із компаративного правознавства.

Ключові слова: компаративізм, правові цінності, моральні цінності, норми, право, мораль, соціальне регулювання.

Tsmots Uliana. The relationship between legal and moral values: a comparative analysis

Abstract. The article is devoted to a comparative analysis of legal and moral norms with the aim of identifying their interrelations, differences, and points of intersection across various sociocultural contexts. The study employs a comparative methodology that enables the exploration of the shared and distinct characteristics of how law and morality function, including their institutionalization, mechanisms of behavioral regulation, and the degree of influence on public consciousness. It is emphasized that while moral principles often serve as a foundation for legal norms, the latter are usually formalized and codified in legislative acts supported by the coercive power of the state. At the same time, morality remains a key regulator of behavior, relying on personal conviction, societal approval, or disapproval.

Special attention is given to the idea that the effectiveness of legal regulation significantly depends on the alignment of legal norms with the dominant moral perceptions within a given society. A disconnect between moral and legal frameworks may lead to decreased legitimacy of the law, legal nihilism, and social conflict. Meanwhile, certain legal systems aim for moral neutrality, particularly those based on the principles of legal positivism. The article also highlights examples from different countries' legal systems, demonstrating varying degrees of moral integration in lawmaking and law enforcement.

The findings of the study suggest that the harmonization of moral and legal values is a crucial condition for ensuring social stability, promoting legal culture, and developing the rule of law. This article may be of interest to legal scholars, ethicists, sociologists, and experts in comparative law.

Key words: *comparativism, legal values, moral values, norms, law, morality, social regulation.*

Вступ. У правовій науці питання взаємозв'язку між правом і мораллю залишається одним із ключових і водночас дискусійних. У ХХІ столітті до класичних підходів додаються нові – мультидисциплінарні та міжкультурні, що враховують динаміку глобальних змін. Аналіз сучасної літератури дозволяє виокремити кілька домінантних напрямів дослідження цієї проблематики.

Таким чином, дискусія щодо взаємозв'язку права й моралі не обмежується лише філософсько-теоретичними рамками, а має безпосереднє практичне значення. Вона впливає на легітимність законодавства, ефективність судового правозастосування та рівень довіри громадян до правових інститутів. У сучасному світі, що характеризується глобалізацією, цифровими трансформаціями та зростаючим моральним плюралізмом, питання гармонізації правових і моральних цінностей стає ключовим для забезпечення соціальної стабільності та справедливості. У цьому контексті особливо важливо звернути увагу на механізми взаємодії моралі та права, їхню здатність впливати одне на одного та формувати спільне нормативне середовище, в якому людина почувається захищеною не лише юридично, а й етично. Саме ці аспекти є предметом подальшого аналізу.

Матеріали та методи. У межах цього дослідження було використано низку наукових підходів, що дозволили здійснити комплексний аналіз взаємозв'язку між правом і мораллю в умовах сучасних соціокультурних трансформацій. Основним методологічним підґрунтям стала комбінація філософсько-правового, порівняльного, соціологічного та міждисциплінарного аналізу. Філософсько-правовий метод дозволив здійснити концептуалізацію проблеми взаємодії права та моралі, проаналізувати ключові теоретичні підходи (позитивізм, інтерпретативізм, природне право). Застосування цього методу дало змогу сформулювати понятійний апарат і виявити світоглядні засади сучасних правових концепцій. Порівняльно-правовий

метод використовувався для аналізу міжкультурних аспектів гармонізації права й моралі, а також для вивчення правових систем різних країн (зокрема, США, Китаю, країн Європи) з метою виявлення відмінностей і подібностей у трактуванні моральних основ права. Соціологічний підхід застосовувався для аналізу емпіричних даних щодо сприйняття громадянами моральних і правових норм. Метод аналізу судової практики дав змогу розглянути приклади конфліктів між моральними оцінками та правовими рішеннями. Завдяки цьому виявлено, як судова система реагує на моральні виклики та чи здатна вона враховувати етичний контекст у межах формального правозастосування. Міждисциплінарний підхід поєднував правову теорію з етикою, соціологією, культурологією та інформатикою. Матеріальну базу дослідження склали: академічна література з правової філософії та етики; емпіричні соціологічні дослідження; приклади судової практики; нормативно-правові акти, зокрема Конституція України; компаративні дослідження морально-правових уявлень у різних країнах; сучасні публікації з міжнародних правових і філософських журналів (2023–2025 років).

Об'єктом аналізу виступає співвідношення моралі та права як взаємопов'язаних форм соціальної регуляції. Предметом – механізми взаємодії правових і моральних цінностей у правотворчості, правозастосуванні та правосвідомості громадян. Таке поєднання методів і джерел дозволило всебічно розкрити складність, динамічність і практичну значущість досліджуваної проблематики.

Результати. У статті, надрукованій у *Law and Philosophy* (2024), розглядається сприйняття зв'язку між моральними уявленнями та правовими нормами звичайними громадянами. Виявлено, що значна частина опитаних не визнає легітимності норм, які суперечать базовим етичним переконанням. Це свідчить про глибоку інтеграцію морального виміру у сприйняття права як соціально ціннісного явища [1].

М. Сон у роботі *The Examination of the Relationship between Law and Morality from a Legal Philosophy Perspective* (2025) розвиває ідеї Р. Дворкіна, розглядаючи право як інтерпретативну практику, що має моральну наповненість. На думку автора, суддя не лише застосовує норми, а й осмислює їх крізь призму справедливості, людської гідності та цінностей суспільства [2].

У статті Д. Барбаш (2023) досліджується взаємодія між моральними принципами та правовими нормами у кримінальному судочинстві, аналізується, як часто судді стикаються з етичними дилемами під час прийняття рішень, що впливають на права і свободи обвинувачених, а також на суспільну безпеку. На основі аналізу української судової практики автор визначає реальні етичні виклики, з якими стикаються судді, та пропонує заходи для покращення суддівської освіти у цій сфері. Зокрема, пропонується: розробка етичних кодексів для суддів та прокурорів; створення механізмів для обговорення етичних питань у професійних колах; підвищення рівня етичної свідомості серед правників через спеціалізовані тренінги та семінари [3].

М. Крамер у праці *Where Law and Morality Meet* (2024) представляє інклюзивний варіант правового позитивізму, згідно з яким мораль може входити до складу права, якщо це закріплено правовими механізмами. Водночас він наголошує, що моральність не є обов'язковою умовою чинності норми, а лише можливим складником у межах певної правової системи [4].

Новим вектором дискусій є вплив технологій, зокрема штучного інтелекту. У статті *How Moral Can A.I. Really Be?* (2023) П. Блум порушує проблему обмеженості моральної інтуїції в алгоритмах. Автор підкреслює, що без участі людини алгоритмічні системи не здатні ухвалювати етично значущі рішення, що порушує питання делегування моральної відповідальності машинам [5].

Компаративний підхід відіграє дедалі важливішу роль у контексті правових трансформацій, спричинених цифровізацією, зміною суспільних норм і зростаючим акцентом на

правах людини. Дослідження А. Ландовської, К. Будзінської та Х. Чжана (2024) свідчать, що моральний аспект дедалі частіше інтегрується в правове аргументування, навіть у системах, де домінує формалізований підхід до норм [6].

У цьому контексті міжкультурний правовий діалог стає особливо актуальним. Порівняльне дослідження Х. Ян і С. Лін (2025) демонструє відмінності в моральному підґрунті правових рішень у США та Китаї, що зумовлено специфікою національних уявлень про справедливість і суспільний порядок [7]. Це підкреслює важливість культурної чутливості в юридичному аналізі.

Центральність теми права і моралі підтверджується і в теоретичному дискурсі, де трапляються різні концепції – від інтерпретативізму до позитивізму й теорії природного права. Аналіз позицій Р. Дворкіна, Г. Харта, Д. Фінніса і М. Крамера дозволяє окреслити головні напрями сучасної правової філософії.

Р. Дворкін, представник інтерпретативної школи, вважав, що правові норми повинні тлумачитися в контексті етичних принципів. У праці *Law's Empire* (1986) він сформулював ідею «права як цілісності», що передбачає моральну послідовність судових рішень і активну роль судді як автора, який продовжує історію права, керуючись принципами справедливості, рівності та гідності [8].

Натомість Г. Харт, основоположник юридичного позитивізму, у *The Concept of Law* (1961) розмежовує право і мораль, вважаючи їх окремими системами. За Хартом, чинність норм визначається не їхньою моральністю, а відповідністю певному «правилу визнання». Хоча Г. Харт визнавав важливість моралі для функціонування суспільства, він наполягав на автономності правової системи від етичних оцінок [9].

Іншу перспективу пропонує Д. Фінніс, що представляє сучасний напрям природного права. У *Natural Law and Natural Rights* (1980) він вказує на необхідність морального обґрунтування юридичних норм, пов'язуючи право з досягненням об'єктивного блага через фундаментальні цінності, такі як гідність, знання, дружба та розсудливість [10].

М. Крамер своєю чергою займає проміжну позицію: визнаючи автономність права, він вказує на можливість включення моральних норм у його структуру, якщо цього вимагає сама юридична система [4].

Порівняння цих підходів дає змогу краще зрозуміти широту поглядів на природу права та його моральний складник. Від морально забарвленого інтерпретативізму Д. Дворкіна до суворого нормативізму Г. Харта, а також більш гнучких моделей Д. Фінніса й М. Крамера – кожен підхід висвітлює окремі аспекти складного зв'язку між етичним і правовим. Це свідчить про те, що питання про роль моралі у праві залишається відкритим і потребує подальшого осмислення в контексті як національних, так і глобальних викликів.

Правові цінності – це принципи, норми і стандарти, які втілені в правовій системі та якими керуються у процесі створення, тлумачення та застосування законів. Вони спрямовані на забезпечення соціального порядку, захист прав, вирішення спорів і підтримання справедливості. Такі цінності легітимізуються на рівні закону, вони кодифікуються в законодавстві та реалізуються через інституції державної влади – суди, правоохоронні органи, адміністративні структури, тобто забезпечуються державними інституціями та підкріплюються примусом. До правових цінностей належать: правосуддя (забезпечення справедливості у застосуванні норм); рівність (рівне ставлення до всіх, незалежно від статі, раси чи соціального статусу); захист прав людини (свобода слова, право на власність, справедливий суд).

Моральні цінності натомість є етичними орієнтирами, що визначають межі добра і зла, належного і неналежного в поведінці особи. Моральні цінності, як наголошують І. Павліченко та ін. (2024), є етичним підґрунтям для формування

правової системи, але їхнім джерелом є суспільна свідомість, традиція, культура. Їх дотримання забезпечується переважно соціальним осудом, внутрішнім переконанням або колективною етичною нормою, а походження не пов'язане з офіційною владою. Серед них – чесність (прагнення до правдивості); співчуття (емоційне реагування на чужий біль); повага (визнання гідності та автономії іншої людини) [11].

Важливо зазначити, що моральні цінності часто слугують джерелом для виникнення правових норм, однак правова система, своєю чергою, впливає на розвиток і трансформацію моралі. Наприклад, введення законів, що регулюють права меншин, може сприяти змінам у суспільній свідомості та змінювати моральні уявлення про рівність і толерантність (І. Павліченко та ін., 2024). Такий двонаправлений процес ілюструє складність і динамічність взаємодії між правом і моральністю.

Правові та моральні цінності мають різні механізми регуляції: перші – через правовий примус, другі – через внутрішнє переконання або соціальний осуд. Як слушно зазначено в теорії суспільного договору, обидва типи цінностей є частиною узгодженого співжиття індивідів у межах суспільства.

У багатьох випадках правові норми відображають моральні уявлення (наприклад, заборона вбивства), проте бувають ситуації, коли право та мораль вступають у суперечність. Такі приклади включають дебати щодо еутаназії, легалізації наркотиків або одностатевих шлюбів.

Як підкреслює теорія природного права, право має відображати універсальні моральні засади, доступні розуму. Натомість юридичний позитивізм трактує право як незалежне від моралі явище, яке функціонує на основі формальної легітимності.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз: подібності й відмінності

Критерій	Правові цінності	Моральні цінності
Джерело	Закон, інститути держави	Суспільство, культура, релігія, особистість
Обов'язковість	Юридично примусові	Соціально або особистісно зобов'язальні
Санкційні механізми	Штрафи, ув'язнення, адміністративні стягнення	Соціальний осуд, сором, вина
Регуляція	Зовнішня поведінка	Внутрішні наміри та етична мотивація
Зміна у часі	Залежить від законодавчого процесу	Еволюція культурних, релігійних традицій

Д. Барбаш (2023) зазначає, що правові механізми не завжди адекватно відображають моральні уявлення про справедливість. Особливо це помітно в кримінальному процесі, де жорстка правова норма може конфліктувати із суспільним відчуттям моралі [3].

Додатково варто підкреслити роль етичних дилем, які виникають на стику права і моралі у практичній діяльності суддів і правозастосовців. Часто формальні правові норми не можуть повністю охопити всі моральні аспекти конкретної ситуації, що ставить перед суддею вибір між суворим дотриманням закону та справедливістю з моральної точки зору (Д. Барбаш, 2023). У таких випадках судова практика виступає як майданчик для інтеграції моральних принципів у правове тлумачення, що підвищує довіру суспільства до системи правосуддя.

Гармонізація правових і моральних цінностей є важливим аспектом розвитку правової системи будь-якої держави. Вона передбачає узгодження норм права з моральними переконаннями суспільства, що сприяє формуванню правової культури та забезпеченню справедливості. У контексті України, де відбуваються значні соціально-політичні трансформації, це питання набуває особливої актуальності. Процес гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу передбачає не лише технічне узгодження норм, але й урахування моральних цінностей, що лежать в основі європейських правових традицій. Це включає в себе права людини, верховенство права, демократію та соціальну справедливість.

У цьому контексті важливим є дослідження О. Шпакович (2023), яка аналізує особливості інституційного механізму в рамках Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Вона розглядає, як імплементація європейських стандартів впливає на національне законодавство, зокрема, в аспектах, що стосуються прав людини, верховенства права та демократії. Це дослідження висвітлює важливість інтеграції моральних цінностей у процес гармонізації законодавства, що сприяє формуванню правової культури та забезпеченню справедливості в Україні [12].

В умовах сучасної глобалізації гармонізація морального й правового поля є як необхідністю, так і викликом. Різні культури інтерпретують базові поняття – такі як «справедливість», «гідність», «відповідальність» – у несумісний спосіб. Як зазначає Е. Джоровлеа (2024), деонтологічні, утилітаристські та етичні підходи часто дають протилежні відповіді на одні й ті самі етичні дилеми в правовій сфері [13].

У багатокультурних суспільствах гармонізація права і моралі ускладнюється різноманітністю моральних уявлень і традицій. Це особливо актуально в країнах з великою етнічною, релігійною та культурною різноманітністю, де універсальні правові стандарти повинні враховувати локальні етичні норми, щоб не породжувати соціальні конфлікти (Е. Джоровлеа, 2024). Тут виникає необхідність у механізмах правового плюралізму, що дозволяють адаптувати правові норми до різних моральних систем.

Ключем до вирішення цього конфлікту виступає інтерпретація через міждисциплінарний діалог: мораль як внутрішня норма має бути адаптована до формалізованого правового процесу, а право – не втрачати моральну легітимність в очах суспільства.

Право та мораль є двома основними регуляторами соціальної поведінки. Правові норми є регулятором суспільних відносин, що ґрунтуються на офіційному визнанні з боку держави та реалізуються шляхом її інституційного впливу, включаючи можливість примусу. Моральна система формується з норм, що відображають уявлення про належне й неналежне, добро і зло та слугують орієнтиром для особистої поведінки у суспільстві.

Згідно з Конституцією України, право не обмежується лише законодавством як однією з його форм. Стаття 8 Конституції України проголошує, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, який вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодав-

ством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства [14].

Гармонізація можлива в умовах високої правової культури та моральної зрілості громадян. Це передбачає наявність у суспільстві загального розуміння основних моральних цінностей, таких як повага до гідності людини, справедливість, толерантність.

Правова система повинна бути гнучкою та здатною враховувати моральні переконання суспільства. Це означає, що закони повинні відображати загальнолюдські моральні цінності та адаптуватися до змін у моральних уявленнях.

Залучення громадянського суспільства до процесу створення законів дозволяє інтегрувати моральні норми в правову площину. Це може здійснюватися через громадські обговорення, публічні консультації та інші механізми участі громадян у законотворчому процесі.

Сучасні дослідження показують, що інституціоналізація моральних цінностей у праві – через законотворчість, судову практику, освітні програми – підвищує стабільність і легітимність правової системи (А. Ландовська та ін., 2024). Законодавчі ініціативи, що базуються на етичних принципах, сприяють не лише дотриманню норм, але й формуванню позитивного ставлення громадян до права [15].

З огляду на філософські підходи, гармонізація можлива тільки тоді, коли правова система не лише відповідає процедурним вимогам, але й утворює морально прийнятні цінності. Прикладом може слугувати еволюція правових норм щодо прав жінок: спочатку моральна трансформація суспільної свідомості, згодом – нормативне закріплення через закон.

Серед викликів гармонізації правових і моральних цінностей виділяємо:

– моральний плюралізм: у багатокультурному суспільстві немає єдиного морального еталона, тому складно врахувати всі етичні уявлення, створюючи закони. Це може призводити до конфліктів між різними моральними переконаннями та ускладнювати процес гармонізації;

– правовий формалізм і бюрократизація: сліпе дотримання закону без урахування моральних контекстів може призводити до несправедливості. Правовий формалізм може ігнорувати індивідуальні обставини та моральні аспекти конкретних ситуацій;

– політичний вплив на законотворчість: іноді законодавчі акти ухвалюються під впливом групових інтересів, що не завжди узгоджується з панівними моральними уявленнями у суспільстві. Це може призводити до прийняття норм, які суперечать моральним переконанням значної частини суспільства;

– розрив між «правом на папері» і реальністю: закон може формально відповідати моральним принципам, але в реальному житті його застосування може бути далеке від справедливості. Це може бути спричинено як недосконалістю правової системи, так і суб'єктивними факторами, такими як корупція чи некомпетентність.

Формування моральної свідомості та правової культури через освіту та засоби масової інформації є важливим аспектом гармонізації моралі й права. Освітні програми повинні включати елементи правової та моральної освіти, сприяючи розвитку критичного мислення та розуміння основних прав і свобод. Такий підхід відповідає ідеям теорії суспільного договору, згідно з якою мораль і право є результатом узгоджених домовленостей між членами суспільства задля забезпечення порядку, справедливості та добробуту.

Теорія природного права стверджує, що закон має бути етично виправданим і відповідати вродженим моральним нормам. У цьому контексті судова практика може виступати інструментом тлумачення права з позицій справедливості. Судді, застосовуючи норми права, повинні враховувати моральні принципи, що сприяє досягненню гармонії між правовим регулюванням і моральними засадами, подібно до того, як це передбачено природно-правовою традицією [16].

Натомість юридичний позитивізм наголошує на відокремленості моралі від права, підкреслюючи, що чинність правової норми не залежить від її морального змісту. Проте навіть у рамках цього підходу правозахисні організації можуть

виконувати важливу функцію – бути посередниками між громадянським суспільством і державними інституціями, ініціюючи обговорення моральних аспектів чинного законодавства та пропонуючи механізми його удосконалення.

Громадські ініціативи, які прагнуть змін у законодавстві, наприклад рухи за права ЛГБТК+, легалізацію канабісу або кампанії проти смертної кари, ілюструють тісний взаємозв'язок між еволюцією моральних поглядів і правовими реформами. Вони діють як каталізатори змін, спрямованих на узгодження юридичної дійсності з моральним світоглядом сучасного суспільства. У цьому процесі поєднуються як моральна свідомість громадян, так і правова активність, що є ознакою демократичного розвитку в дусі суспільного договору.

Висновки. Встановлення узгодженості між нормами права та моральними переконаннями є ключем до формування ефективного та справедливого суспільного устрою. Вона вимагає постійного діалогу між правовою системою, моральними переконаннями суспільства та інститутами, що забезпечують правопорядок. Тільки за умови

гармонізації права та моралі можливо досягти високого рівня правової культури та забезпечити справедливість у суспільстві.

Компаративне вивчення правових і моральних цінностей свідчить про те, що лише їх взаємодія забезпечує ефективну, справедливу та стійку систему соціального регулювання. Застосування сучасних методів порівняльного аналізу дозволяє врахувати культурні, соціальні та філософські особливості, що впливають на розвиток як моральних, так і правових систем. Як показують новітні дослідження, інституційна інтеграція моралі та права є передумовою легітимної і гуманістичної правової політики.

Співвідношення права і моралі – це не лише теоретична проблема, а й практичний виклик. Стійке й етично обґрунтоване правове поле можливе лише за умови, що воно буде чутливим до моральних очікувань громадян і водночас здатним формувати ці очікування через справедливі норми. Розуміння різниці, взаємодії та напруження між правовими й моральними цінностями – основа для формування гармонійної правової політики.

Список використаних джерел:

1. Flanagan B., de Almeida G. Lawful, but not Really: The Dual Character of the Concept of Law. *Law and Philosophy*. 2024. № 43. P. 507–548. <https://doi.org/10.1007/s10982-024-09501-8>.
2. Son M. The Examination of the Relationship between Law and Morality from a Legal Philosophy Perspective. Seoul : Legal Studies Press, 2025.
3. Барбаш Д. Конфлікт між мораллю і правом у кримінальному провадженні: теоретичні аспекти та практичні приклади. *Електронний науковий юридичний журнал «Сократ»*. 2023. № 27(3). С. 9–16. DOI: 10.25143/socr.27.2023.3.09-16.
4. Kramer M. Where Law and Morality Meet. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2024.
5. Bloom P. How Moral Can A.I. Really Be? *The New Yorker*. 2023, August 1. URL: <https://www.newyorker.com/science/annals-of-artificial-intelligence/how-moral-can-ai-really-be>.
6. Landovska M., Budzinska A., Zhang W. Integrating Morality in Legal Reasoning: A Comparative Study. Berlin : Springer, 2024.
7. Yan H., Lin X. Legal Reasoning and Moral Foundations in the U.S. and China. Beijing–New York : Sino-American Legal Dialogue, 2025.
8. Dworkin R. Law's Empire. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1986.
9. Hart H. L. A. The Concept of Law. Oxford : Clarendon Press, 1961.
10. Finnis J. Natural Law and Natural Rights. Oxford : Clarendon Press, 1980.
11. Pavlichenko I., Maslak N., Gornostay A., Melikhova J., & Slyusarenko T. Exploring the nexus between law and morality: ethical considerations in legal studies. *Multidisciplinary Science Journal*. 2024. № 6. 2024ss0733. <https://doi.org/10.31893/multiscience>.
12. Шпакович О. М. Особливості інституційного механізму в рамках Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи*. Liha-Pres, 2023. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-315-9-7>.
13. Jorovlea E. A comparative analysis of ethical frameworks: examining the principles and applications of utilitarianism, deontology, and virtue ethics in contemporary moral decision making. *European Science*. 2024. № 4. (sge35-04), p. 200–210. <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2024-35-00-031>.

14. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.

15. Landowska A., Budzyńska K. and Zhang H. Quantitative and Qualitative Analysis of Moral Foundations in Legal Argumentation. *Argumentation*. 2024. Vol. 38 (3). P. 405–434. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10503-024-09636-x>.

16. Костицький М. В. Право і мораль: проблеми співвідношення. *Право України*. 2010. № 3. С. 13–18.

References:

1. Flanagan, B., de Almeida, G. (2024). Lawful, but not Really: The Dual Character of the Concept of Law. *Law and Philosophy*. Vol. 43. Pp. 507–548. <https://doi.org/10.1007/s10982-024-09501-8> [in English].

2. Son, M. (2025). The examination of the relationship between law and morality from a legal philosophy perspective. Seoul: Legal Studies Press [in English].

3. Barbash, D. (2023). Konflikt mizh moralliu i pravom u kryminalnomu provadzhenni: teoretychni aspekty ta praktychni pryklady [The conflict between morality and law in criminal proceedings: theoretical aspects and practical examples]. *Elektronnyi naukovyi yurydychnyi zhurnal «Sokrat» (Electronic scientific legal journal “Socrates”)*. Vol. 27, vol. 3. Pp. 9–16. DOI: 10.25143/socr.27.2023.3.09-16 [in Ukrainian].

4. Kramer, M. (2024). Where law and morality meet (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press [in English].

5. Bloom, P. (2023, August 1). How Moral Can A.I. Really Be? *The New Yorker*. <https://www.newyorker.com/science/annals-of-artificial-intelligence/how-moral-can-ai-really-be> [in English].

6. Landowska, M., Budzinska, A., & Zhang, W. (2024). Integrating morality in legal reasoning: A comparative study. Berlin: Springer [in English].

7. Yan, H., & Lin, X. (2025). Legal reasoning and moral foundations in the U.S. and China. Beijing–New York: Sino-American Legal Dialogue [in English].

8. Dworkin, R. (1986). *Law's empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press [in English].

9. Hart, H. L. A. (1961). *The concept of law*. Oxford: Clarendon Press [in English].

10. Finnis, J. (1980). *Natural law and natural rights*. Oxford: Clarendon Press. [In English]

11. Pavlichenko, I., Maslak, N., Gornostay, A., Melikhova, J., & Slyusarenko, T. (2024). Exploring the nexus between law and morality: ethical considerations in legal studies. *Multidisciplinary Science Journal*. Vol. 6. 2024ss0733. <https://doi.org/10.31893/multiscience>. [in English]

12. Shpakovych, O. M. (2023). Osoblyvosti instytutsiinoho mekhanizmu v ramkakh Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom. U: Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy z pravom Yevropeiskoho Soiuzu: realii ta perspektyvy [Peculiarities of the institutional mechanism under the Association Agreement between Ukraine and the European Union. In Harmonization of Ukrainian legislation with the law of the European Union: Realities and prospects]. *Liha-Pres*, 2023. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-315-9-7> [in Ukrainian].

13. Jorovlea, E. (2024). A comparative analysis of ethical frameworks: examining the principles and applications of utilitarianism, deontology, and virtue ethics in contemporary moral decision making. *SGE Journal*. <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2024-35-00-031> [in English].

14. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].

15. Landowska, A., Budzinska, K., & Zhang, H. (2024). Quantitative and qualitative analysis of moral foundations in legal argumentation. *Argumentation*. Vol. 38, vol. 3. Pp. 405–434. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10503-024-09636-x> [in English].

16. Kostytskyi, M. V. (2010). Pravo i moral: problemy spivvidnoshennia [Law and morality: Problems of correlation]. *Pravo Ukrainy (Law of Ukraine)*. Vol. 3. Pp. 13–18 [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 16.07.2025

Дата прийняття статті: 22.08.2025

Опубліковано: 27.10.2025

